

"פנו דרך לחלוציות החדשה לכיבוש הכלב עבור בניין ארצנו": בניית שדה הפעולה של גידול כלבים מקצועי בארץ ישראל (1934-1948)¹

רחל קוריאט

מסטרנטית ביחידה למחקר תרבות, אוניברסיטת תל אביב

תקציר

מאמר זה שופך אור על פרק עלום בבניית תרבות החיים העברית בארץ ישראל שלפני קום המדינה: הכנסת הרפרטואר של גידול כלבים מקצועי, הן של חיות מחמד אך בעיקר של כלבי שירות ועבודה, להתיישבות העובדת ולמערכת הביטחון של היישוב העברי. "יזמי התרבות" שהביאו את "בשורת הכלב העברי" לארץ ישראל בשנות ה-30 וה-40 של המאה הקודמת, היו בני הזוג רודולף ורודולפינה מנצל. מאמר זה, המבוסס על חומר ארכיוני מתוך ארכיונה האישי של פרופ' רודולפינה מנצל, שנמסר לאחר מותה לארכיון הציוני, מתאר, מסביר ומעריך את פועלם של בני הזוג, ובעיקר את פועלה של רודולפינה – "המדענית החלוצה".

מבוא

גידול כלבים מקצועי כחיות מחמד ולצרכים ביטחוניים וטיפוליים הוא חלק מתרבות החיים שלנו. תרבות אינה נבראת "יש מאין" והיא תוצאה של תהליכים היסטוריים, חברתיים, פוליטיים וכלכליים. המחקר שלי, שעסק בבניית תרבות החיים בארץ ישראל שלפני קום המדינה, ניסה לזהות אותם תהליכים, ולענות על השאלות מתי, כיצד, ועל ידי מי הוחדרו והופצו הדגמים של גידול מקצועי של כלבים לתרבות העברית. שאלות אלה קבלו משנה תוקף בשל העובדה שגידול כלבים והחזקת כלבים היו זרים לא רק לתרבות החיים היהודית המסורתית, אלא גם לתרבות העברית שנבנתה בארץ ישראל.

מסקנות המחקר העיקריות היו:

1. התהליכים של החדרת הרפרטואר של גידול מקצועי של כלבים לא היו שונים מהתהליכים שאפיינו את בניית התרבות העברית בארץ ישראל בתחומי חיים אחרים.
2. מדובר ברפרטואר שהובא כמעט בשלמותו מגרמניה ומאוסטריה על ידי בני הזוג רודולף ורודולפינה מנצל.
3. בני הזוג מנצל, ובעיקר רודולפינה, הצליחו, כמעט לבדם, להקים ולבנות בארץ ישראל תשתית מקצועית וארגונית של גידול מקצועי של כלבים בכלל ושל כלבי שירות בפרט.

הזיקה בין תהליך החדרת הדגמים של "גידול מקצועי של כלבים" לבין תהליכי בניית תרבות החיים בארץ ישראל שלפני קום המדינה

תהליכי ההנחלה וההחדרה של דגמי הגידול המקצועי של כלבים לא היו שונים מן התהליכים שעצבו את בניית התרבות העברית בארץ ישראל בין השנים 1882-1948, הנחשבות כתקופת הצמיחה וההתגבשות של תרבות עברית מקומית בארץ ישראל. איתמר אבן-זוהר (אבן-זוהר, 1980) סבור שלא ניתן לתאר את תהליכי בניית התרבות בארץ ישראל בתקופה זו ללא שלושה עקרונות, שתרמו תרומה מכרעת לבנייתה של תרבות עברית מערבית מודרנית בארץ ישראל:

1. הניגוד המבני המעצב של "יהודי ישן" מול "יהודי חדש". ניגוד זה חייב רפרטוארים שהיה ביכולתם לעצב בארץ ישראל דמות "אדם" שונה שנבדלה, מזו של היהודי הגלותי. (לדוגמה: לענייננו, יהודי ישן הוא יהודי הרחוק מן הטבע והפוחד מן הכלב, בעוד שיהודי חדש אוהב לטייל בטבע ומגדל בביתו כלב כחיית מחמד).

* (רודולפינה מנצל)

¹ מתוך הרצאה שניתנה בכנס האחרון של חיות וחברה, יולי 2005. ההרצאה והמאמר מבוססים על עבודת גמר לקראת תואר M.A ביחידה למחקר תרבות, באוניברסיטת תל אביב, בהדרכת ד"ר רקפת סלע-שפי. העבודה המלאה נמצאת באתר: www.tau.ac.il/tarbut/tezot

2. **התפקיד המכריע של ייבוא רכיבים**, או אפילו ייבוא רפרטוארים שלמים מארצות המוצא של המהגרים לפלשתינה, שאופן יישומם ושילובם יצר את הבסיס לתרבות מקומית חדשה, שנבנתה בדפוסים של תרבות מערבית מודרנית.

3. **תפקידם המכריע של "יזמים" ו"יצרנים" ספורים בבניית התרבות בארץ ישראל**. אבן-זהר (אבן-זהר, 2002) סבור כי ללא עבודתם של יזמי התרבות הבודדים (דוגמת בן-יהודה בהחייאת השפה העברית) לא הייתה מתפתחת כלל הגירה של יהודים בעלת אופי לא מסורתי לארץ ישראל.

תפקידו של הניגוד המעצב "יהודי ישן" מול "יהודי חדש" בהחדרת הרפרטואר של גידול מקצועי של כלבים לתרבות העברית בארץ ישראל

התרבות היהודית המסורתית נתפסה, בדרך כלל, כתרבות בעלת יחס שלילי לטבע ולנוף בכלל ולכלב בפרט. לגבי גידול והחזקה של כלבים חל אפילו איסור הלכתי גורף, כפי שניתן לראות בשו"ת מן המאה ה-18, כאשר ר' יעקב עמדין (היעב"ץ) נשאל "האם מותר לגדל כלב או חתול?", ותשובתו הייתה כי "מותר לגדל אם זקוקים להם לצרכים מעשיים, לשמור על הבית מפני עכברים וגנבים, אך אם לא לשם כך אסור לו לקיימו בביתו אפילו זמן מועט. אם נפלו לו בירושה עליו למוכרם. בשום אופן אין לקנות כלבים, לשחק ולהשתעשע בהן, והעושים כך הרי שהוא ממש מעשה ערלים" (עמדין, א', עמוד י"ט, אצל: שטאל, 1981). ולכן, היהודים בעיירות מזרח אירופה גידלו רק בעלי חיים שניתן היה להפיק מהם תועלת, כגון: עופות, עז ולפעמים אפילו פרה, אך לא חיות מחמד כפי שנהגו הגויים: "זה המגדלים עופות לנוי ולקילוס, ומה שמוציא עליהם היה לו לתת לעניים" (ר' יהודה החסיד מרגנסבורג סי' התרל"ה, אצל: שטאל, 1981: 18). בנוסף לכך, יהודי העיירות במזרח אירופה לא נהגו לגדל כלבים לא רק משום "מעשה הערלים", אלא גם משום שהכלב התקשר בתודעתם לאכזריותם של האצילים ומשרתיהם, שנהגו להתעמר ביהודים שהיו נתונים לשליטתם על ידי שיסוי כלביהם ביהודים, שנתפסו כחלשים, פחדנים וכחסרי ישע (מנצל, 1939; שטאל, 1981).

מנצל, ששאפה להשיג לגיטימציה לגידול הכלבים כחלק מהתרבות החדשה שנבנתה בארץ ישראל, זיהתה את הפוטנציאל הטמון בחיבור בין "מפעל הכלב" לבין האתוסים המובילים של התנועה הציונית: בניית אדם חדש בארץ ישראל, והאתוס הביטחוני-התיישבותי. במאמר שפרסמה בעמ"ד (עיתון הילדים והנוער של התנועה הקיבוצית) בדי' באב תשי"ג (1943), תחת הכותרת: *גדל לך כלב*, ניסחה מנצל את הרטוריקה הקושרת בין היחס לבעלי החיים ולכלב לבין האתוס הציוני-חלוצי של היהודי "החדש", בן דמותו של העברי הקדמון באופן ברור וחד ביותר: "כאן בארץ מצא עמנו את הדרך חזרה לאדמה, והגיע הזמן שנחזור גם אל הכלב. כאן העבודה עם הכלב היא עבודה חלוצית במלוא מובן המילה, ולכן אנו פונים אליכם, אל הדור העולה. אנחנו, הכלבנים בארץ, לוחמים מלחמה קשה בחוסר הבנה ובאדישות ודרושה לנו תגבורת. עזרו לנו לכבוש בחזרה את הכלב לעמנו. אחד הסימנים שאפשר להכיר על פיהם את היהודי המחודש בארצו הוא יחסו אל הסוס, אל הפרה, אל החמור, אל הכבש וביחוד ע"פ יחסו אל הכלב. מי שעוד לא התגבר על פחד הגטו בפני הכלב הוא לא יהודי מחודש אפילו אם הוא יליד הארץ. קריאתנו פונה אל היהודי המחודש. קריאתנו פונה אליכם! פנו דרך לחלוציות החדשה, לכיבוש הכלב עבור בניין ארצנו."

חיבור הרפרטואר לאתוס הביטחוני-התיישבותי לצורך השגת לגיטימציה וגיוס משאבים להחדרת הרפרטואר והפצתו

רכיב חשוב באידיאולוגיה הציונית היה האתוס ההתיישבותי-ביטחוני של בנין הארץ, יישובה והגנתה. ולכן, כדי להשיג לגיטימציה, ובעיקר משאבים לפעילותה מצד הנהגת היישוב העברי, שאפה מנצל להציג את "מפעל הכלב", כלומר את הגידול המקצועי-מדעי של כלבי השירות כחלק בלתי נפרד מן העשייה הביטחוני-התיישבותית בארץ ישראל. בני הזוג מנצל, שהבינו שלא קבלת גושפנקא ממלכתית למפעלם, שתיתן להם את הכוח לפעול בדומה לדגם הגרמני שפעל כרשות ממשלתית-ממלכתית, החלו לנקוט כבר בשנות ה-20 המוקדמות, עוד בהיותם בלינץ, בסדרת פעולות שנועדו להשיג הכרה, לגיטימציה ותמיכה מעשית ותקציבית בפעילותם מצד "בעלי המאה והדעה": מוסדות היישוב וההנהגה הביטחוניות.

את המסמך, שכותרתו *הכלב כשותף לפעולת ההגנה*, שסיכם את פעילותם של בני הזוג מנצל מתחילת שנות ה-30 ועד קום המדינה, ניתן לראות כמסמך מייצג ואופייני לאופן שבו נהגה מנצל לתאר את

השתלשלות פעולותיה ומאמציה להשגת הלגיטימציה להחדרת הרפרטואר של גידול מקצועי של כלבי שירות בארץ ישראל, למרות הקשיים הרבים שעמדו בפניה (המסמך נכתב, כנראה, בשנים 1948-1949, ולא ברור האם זהו תזכיר, מאמר לעיתון או משהו אחר). במסמך הדגישה מנצל את ההיבטים הבאים, ובעיקר את זיקתו של הרפרטואר לנושאים הביטחוניים-התיישבותיים: "[...] כך קרה הדבר שלא היה מקום לכלב כעוזר האדם בתכנית ההתיישבות הישראלית בארצנו. רק אחרי תקופה של אכזבות ומשגים הרגשנו את האבסורד שבליקוי תכנית כזו. הייתי אז בגולת אוסטריה ובשנות ה-20 התחלתי כבר יחד עם בעלי ד"ר מנצל לשגר תזכורים (כך במקור) ותכניות לרשויות ההתיישבות הישראלית והשתדלנו להסביר את הצורך הדחוף של כלבי שירות מתאימים ביישובי ישראל. עברו שנים ולא קיבלנו כל תשובה על תזכירנו, אבל המשכנו במגמתנו ללא ליאות, עד אשר הופיעה אצלנו לפתע בשנת 1932 שליחה לפי פקודתם של יצחק בן-צבי ויעקב פת והזמינה את שנינו לבוא ארצה על מנת ליזום, לתכנן ולהסדיר כלבנות מתאימה בהתאם לצורך הקיים. בסתיו 1934 התקיימו שני קורסים. בשנת 1937 התווספו עוד 2 קורסים. כלבים לגילוי מוקשים - השיטה הזאת הומצאה בארצנו במוסד של ההגנה שהיה מרכז הכלבנות השימושית וזאת לפי יוזמתו של שאול אביגור שהמוסד הנ"ל היה כפוף לפיקודו...]" (A293/4)

ייבוא של רפרטואר מארצות המוצא לארץ ישראל: מקורותיו הגיאוגרפיים ומייבאיו – בני הזוג מנצל

הרפרטואר של גידול כלבים מקצועי הוא דוגמה לרפרטואר שלם שהובא לארץ ישראל במהלך שנות ה-30 וה-40 מאוסטריה ומגרמניה. לעובדה שהרפרטואר "הומצא" וגובש לדגמי פעולה זמניים ונגישים בארצות שנחשבו כמודרניות וכמתקדמות בתחום, נודעה חשיבות רבה, הן בגיבוש אסטרטגיות ההחדרה וההפצה של הרפרטואר בארץ ישראל והן בהצלחת התעביר (טרנספר) של אותו רפרטואר.

חשיבות רבה יש גם לפרופיל האישי-מקצועי של מייבאי הרפרטואר – בני הזוג מנצל, ובעיקר לזה של רודולפינה מנצל – "המדענית החלוצה".

הביוגרפיה של רודולפינה מנצל היא בעצם סיפורו של "מפעל הכלב הישראלי" בארץ ישראל של שנות ה-30 וה-40. רודולפינה, בדומה לרבים מיוצאי גרמניה, קשרה את סיפור חייה האישי-מקצועי עם הסיפור הלאומי היהודי של בניית הארץ ותרבותה. הסיפור הציוני של הפרחת השממה התקשר למסלול החיים של יוצאי גרמניה, בכך שהם ראו את עצמם "כשגריריה" של התרבות המערבית המודרנית בארץ ישראל הנחשלת, והם אלה שנועדו לקדמה ולהביאה לרמה שהייתה קיימת בארץ מוצאם. ואולי דווקא המצב הבלתי מפותח, ובמקרים מסוימים העזובה הכמעט מוחלטת שמצאו בשדה פעולתם, פתחו בפניהם אפשרויות לפעולה ולהשפעה שלא יכלו להיות להם בארץ מוצאם (מירון, 1998; נידרלנד, 1984).

ד"ר מנצל, שהגיעה להישגים מדעיים מרשימים בחקר הפסיכולוגיה של הכלבים, ושנמצאה במוקד הממסד המקצועי של המחקר המדעי שעסק בכלבי שירות ויישומו בצבא ובמשטרה בגרמניה ובאוסטריה, עזבה את גרמניה הנאצית כשמטרתה הייתה להמשיך ולמלא את ייעודה המקצועי-מדעי בתחום של גידול כלבים מקצועי בכלל וכלבי שירות בפרט, לתועלת היישוב העברי בארץ ישראל, שכמעט ולא הכיר את הפוטנציאל שהיה גלום בשימוש בכלבים לצורכי ההתיישבות העברית.

ד"ר מנצל נולדה בווינה בשנת 1891. היא למדה באוניברסיטת וינה, וסיימה את לימודיה כשבידה שלושה תוארי PH.D: בפסיכולוגיה, בביוכימיה ובביו-כימיה. לאחר נישואיה, עם סיום מלחמת העולם הראשונה, היא עברה עם בעלה הרופא, ד"ר רודולף מנצל, ללינץ שבאוסטריה. בלינץ היא הקימה, יחד עם בעלה, מכון מחקר קטן, והתחילה במחקרה, העוסקים בהתנהגות כלבים ובאילופם. מנצל התפרסמה בעיקר במחקרה שעסקו בפסיכולוגיה של כלבים ובהורשת תכונותיהם לאורך כמה דורות. במקביל היא עסקה גם באילוף כלבים לצורכי צבא, משטרה וחקלאות. ב-1928 הצליחו בני הזוג מנצל לפתור בעיה חשובה ביותר בתחום אימון הכלבים לצורכי משטרה: הם פיתחו טכניקה שבאמצעותה למד הכלב לזהות את ריחו האישי של גוף האדם. הישג זה היה הצלחה בקנה מידה בינלאומי, משום שהוא אפשר פיתוח טכניקות אילוף חדשות ויעילות יותר, בעיקר באילוף כלבי גישוש. מאז ועד עליית היטלר לשלטון, בשנת 1933, שימשה ד"ר מנצל כיועצת מחקרית מדעית לענייני כלבים לממשלות גרמניה ואוסטריה.

הדגם שאותו ייבאה מנצל לארץ היה שילוב של שני מרכיבים, שבנו במשותף את הדגם האופטימלי, כפי שהיה בגרמניה ובאוסטריה:

1. **ריכוזיות מוסדית-ממלכתית:** במרכז שדה הפעולה של גידול מקצועי של כלבי שירות עמד מוסד ממלכתי - ממשלתי או צבאי (כדוגמת "המכון הממשלתי לגידול ולאימוץ" בגרינהיידה שבפרוסיה ו"מכון הכלבים של הצבא" בקומרסדורף, ליד ברלין), ששילב פעילות מדעית-מחקרית שעסקה במכלול השאלות שנגעו לבריאותם ולהתנהגותם של כלבים, בגידול ובטיפוח גזעי כלבים, ובעיקר של גזעים שהתאימו לשמש ככלבי שירות, בפעילות מעשית של אילוף כלבי שירות ובהכשרת מטפלים, מאלפים ומדריכים מקצועיים.

2. **"ספורט כלבים" אזרחי-פרטי:** לצד מוסדות המחקר והאילוף הממלכתיים היה קיים בגרמניה ובאוסטריה "ספורט כלבים" אזרחי-פרטי מסודר ומאורגן על פי אמות המידה של "גידול ספורטיבי". תפקידו של הגידול הספורטיבי הפרטי היה לספק למשטרה ולצבא את הכלבים המתאימים, ובכך להעביר את הגידול המסיבי של הכלבים לצורכי השירות הצבאי והמשטרה מן המכונים הממשלתיים למגדלים הפרטיים.

הישגיה של מנצל כ"יזמית תרבות" בהקמתה ובבנייתה של תשתית מקצועית וארגונית של גידול מקצועי של כלבים בכלל ושל כלבי שירות בפרט

הקמת המכון לחקר כלבים ואילופם בארץ ישראל – כמרכז למחקר מדעי, לפעילות כלבנית וליעוץ מקצועי מנצל החלה לבנות את שדה הפעולה של כלבי השירות בארץ עוד בשנת 1934, כאשר ערכה את שני הקורסים הראשונים בארץ ישראל על פי הזמנת ה"הגנה". עם זאת, התנופה העיקרית החלה עם עלייתם של בני הזוג מנצל לארץ (בסוף שנת 1938), והקמתו של המכון לחקר כלבים ואילופם, על פי הדגם שהיה קיים באוסטריה ובגרמניה.

המכון מילא שלושה תפקידים עיקריים:

- א. מרכז למחקר מדעי בשיתוף עם מדענים מהאוניברסיטה העברית בירושלים, בנושאים של טיפוח וגידול גזעים שונים של כלבי שירות ועבודה ומחקרים על מחלות נפוצות, בעיקר כלבת ולישמאניוזיס.
- ב. מרכז לפעילות כלבנית: קורסים ברמות שונות, הקמת מערך מקצועי של בחינות אילוף ובחינות אופי במסגרת המכון ומחוצה לו, ותיווך במסירת כלבי שירות.
- ג. מרכז ליעוץ מקצועי והדרכה בכתב ובעל פה.

גידולו הטהור של הפריא הארץ ישראלי: "הכלב הכנעני"

גולת הכותרת של מפעל טיפוח הגזעים השונים על ידי מנצל היה גידולו הטהור של הפריא (כלב חצי פראי) הארץ ישראלי, והכרוזתו כגזע המוכר בשם **"הכלב הכנעני" (Cannan Dog)** על ידי הפדרציה הבינלאומית לכלבנות.

פיתוח הגזע הכנעני ככלב עבודה נבע מכך שמנצל גילתה די מהר שהגזעים האירופיים ששימשו ככלבי עבודה (רועה גרמני, בוקסר, דוברמן) סבלו מאוד מהאקלים ומתנאי השטח הקשים בארץ, ולכן התקשו לתפקד כראוי. מהתבוננות בכלבים שחיו בשטחים הפתוחים סמוך לביתה ובמאהלי הבדואים במדבר, הגיעה מנצל למסקנה שזהו הגזע האמיתי של הכלבים המתאים למילוי התפקיד של כלב עבודה בתנאים של הארץ. בכל אתרי האינטרנט של ה-"Cannan Dogs" העוסקים בהיסטוריה של הכלב הכנעני, מוצגת ד"ר מנצל כמייסדת הגזע וכבעלת בית הגידול שלו: Cannan Dogs from Bney HaBitachon Keenel. הסטנדרט של הגזע, שהוכן על ידי מנצל, זכה להכרה של ה-FCI ב-1966 כסטנדרט מס' 273, והוא מוכר כיום כגזע "ישראלי" על ידי כל האגודות הקינולוגיות הבינלאומיות.

הכשרת כלבי שירות ובעלי תפקידים באמצעות קורסים מקצועיים ברמות שונות

מנצל בנתה מערך שלם ומקיף של תוכניות הדרכה מפורטות ביותר לסוגים השונים של הכלבים, לתפקידים שעליהם למלא, וכן לרמות השונות של בעלי התפקידים: נוהגי כלבים, מאלפים ומדריכים. על פי הסטטיסטיקה בדו"ח של שנת 1939 (שנת פעילותה הראשונה בארץ), התקיימו, כבר בשנה זו, 109 ימי קורס, שנערכו הן במכון והן באזורים שונים ברחבי הארץ.

הקמת מערך מקצועי של בחינות אילוף ושל בחינות אופי לכלבים

בצד קיומם של הקורסים בנתה מנצל את המערך המקצועי של מבחני אילוף ומבחני אופי לכלבים על פי סטנדרטים מקצועיים בינלאומיים. הכנסתם של מבחני האילוף והאופי למערכת הייתה שלב חשוב במיסוד הכלבנות, שהניח גם את התשתית המקצועית לפיתוח "ספורט הכלבים" הפרטי בהמשך. חשיבותם של מבחנים אלה הייתה בסטנדרטיזציה המחייבת שהוכנסה למערכת, שבאמצעותה ניתן היה לדרג את הכלבים ואת הישגיהם על פי קריטריונים קבועים, ידועים ומוסכמים.

הקמת מערך שירותי תיווך מקצועיים להעברת כלבי שירות ליעדיהם

ד"ר מנצל ראתה את העיסוק בתיווך במסירת כלבים, ולעיתים גם במכירתם, חלק בלתי נפרד מעבודתה המקצועית. מנצל חזרה והדגישה כי גם כאשר היה מדובר בתיווך לשם מכירה, לא היה לה שום רווח כספי מכך, ותפקידה התמצה בנתינת חוות דעת מקצועית, הן לגבי המחיר והן לגבי סוג הכלב המבוקש. למנצל חשוב היה, לעין ערוך, המוניטין שביסס את יוקרתה המקצועית כתוצאה מעסקות התיווך, על פני תועלת חומרית, למרות מצבו הכספי הקשה של המכון:

" [...] איכותן של תוצרות (כך במקור) גידולנו משנה לשנה היא טובה יותר. על בסיס העובדה הזאת עלה בידינו לתווך מספר ניכר של מכירות כלבים. ביחוד אנשי הצבא הבריטי התעניינו בתוצרת הגידול הכלבני הארץ-ישראלי. שמשנו במסגרת זו כמתווכים בלי תועלת עצמית יען כי התועלת העניינית בדבר נדמית לנו גדולה ומשמחת מבחינה כל שהיא [...] " (A293/27)

המכון כמרכז לייעוץ מקצועי בכתב ובעל פה

ב"תכנית העבודה של המכון לשנים הקרובות" מ-10.1.1939 הציגה מנצל את הדגם האופטימלי של המכון כ"לשכת יועצים":

1. ביקורים מסודרים, בזמנים קבועים, בכל הנקודות המשתמשות בכלבי שמירה לשם ביטחון.
2. בחינת כלבי השימוש, תיקון השגיאות בטיפול ועצות למדריכים.
3. ביקורים בכל הנקודות הזקוקות לכלבים אך טרם משתמשות בהם.

" [...] פעולתנו כתחנה מייעצת: תפקיד זה הולך ומתרחב עם הרחבת הבנת הציבור בקשר לחשיבות הכלב ושרותו. נשלחו על ידנו במשך השנה 1433 מכתבים. באו אלינו עם כלבים למטרות שונות 101 מקומות (שמות המקומות מפורטים בדו"ח – ר.ק.). מחוץ למקומות הנזכרים הנ"ל פנו אלינו בלי כלבים בעל-פה או בכתב לשם התייעצות 149 מקומות (רשימת המקומות מפורטת – ר.ק.). כמו כן היינו בקשר עם קצינים וחילים מן: הצבא הבריטי לכל סוגיו, (מפורטים כל גופי הצבא והמשטרה הבריטית שפעלו בארץ – ר.ק.), צבא ארצות הברית, צבא צרפת הלוחמת וצבאות נוספים."

הייעוץ בכתב על ידי התכתבות ובאמצעות עלון "הכלבן"

מנצל לא זלזלה בשום פנייה שהופנתה אליה ונהגה לענות ברצינות וביסודיות לכל שאלה. התיק העוסק בהתכתבויות בינה לבין ציבור מגדלי הכלבים בארץ וברחבי המזרח התיכון מכיל תכתובת עשירה ביותר של מאות מכתבים, ולצדם תשובות בעברית, באנגלית ובגרמנית, שמנצל שקדה על תיוקם ותיעודם בסדר "יקי" מופתי.

עיון בחליפות המכתבים שניהלה מנצל עם בעלי כלבים מצביע על קשת רחבה ביותר של נושאים שבהם בקשו מגדלי הכלבים בארץ ובמזרח התיכון את עצתה.

שאלות רבות עסקו בנושאים שהיו קשורים באילוף ובחינוך הכלב. שאלות רבות אחרות היו בתחום הטיפול במחלות כלבים בכלל ובכלבת בפרט, וכן שאלות שנגעו להרבעת כלבים (מועדים מומלצים, הכלאות בין גזעים וכדומה).

דרך נוספת למתן ייעוץ בכתב הייתה באמצעות הירחון לגידול כלבים הכלבן. הייעוץ נעשה בשלוש דרכים:

1. מאמרים מקצועיים קצרים, שנכתבו הן על ידי מנצל עצמה והן על ידי בעלי מקצוע אחרים שפעלו בשדה, בעיקר וטרינרים. ייעוץ זה לא היה אישי, ולא ניתן כתשובות לשאלות.
2. מדור קבוע: טיפול בכלב בחודש זה ("על מה עלינו להקפיד במיוחד" בעונות השנה השונות).

3. שאלות ותשובות.

הקמת "התאחדות חובבי ומאמני כלבים בישראל" (החומ"ב)

כבר בשנת פעילותה הראשונה, במקביל להקמת המכון, החלה מנצל לנקוט בצעדים שנועדו למסד את שדה הפעולה של ספורט הכלבים הפרטי. בשדה פעלו כבר מספר אגודות מקומיות (בחיפה, בירושלים ובתל אביב), והמטרה הייתה לארגן ולמסד את פעילותן תחת קורת-גג של ארגון ארצי. למנצל היה ברור שללא הנהלה ארצית בעלת סמכות מקצועית ומנהלית שתרכז את הפעילות הכלבנית, אי אפשר יהיה להקים בארץ "ספורט כלבים" שיעמוד בקריטריונים המחמירים של הפדרציה הבינלאומית. ב-27.4.1939 הוציאה מנצל, בשיתוף עם מרטין גולדשמידט (שהיה יו"ר האגודה המקומית שפעלה בירושלים ונבחר ליו"ר ההתאחדות הארצית החדשה), את התקנות של "התאחדות חובבי ומאמני כלבים בישראל", צעד חשוב ביותר לקראת ארגון הפעילות הכלבנית, הסדרתה ומיסודה.

בספטמבר 1945 זכתה החומ"ב בהכרה בינלאומית כאשר ה-Kennel Club of London הכיר ב"התאחדות חובבי ומאמני כלבים בא"י", ורשם אותה בין האגודות שהיו מסונפות לו.

מסמך ההקמה הגדיר את מטרות הארגון, קבע סטנדרטים מקצועיים להסדרת הפעילות הכלבנית, הקים גוף מיוחד (ההנהלה) שתפקידו היה להוציא לפועל את מטרות הארגון, ובעיקר השלטת קריטריונים מקצועיים בניהול ספר הגידול הארצי וארגון תערוכות ותחרויות, והכול על פי סטנדרטים בינלאומיים. מנצל עצמה מילאה את התפקידים המקצועיים שהיו קשורים לניהול ספר הגידול והוצאת תעודות יוחסין, שיפוט בתחרויות, עריכת מבחני אופי ואילוף, וכל זאת לצד פעילותה המדעית, הארגונית והיעוצית.

הקמת קלובים (מועדוני חברים) מקומיים ואזוריים שבהם התקיימה פעילות שוטפת

הפעילות השוטפת התנהלה במסגרת האגודות המקומיות. לפעילות זו היו גם היבטים חברתיים, כאשר חברי המועדון העניקו לפגישות, שהתקיימו עם הכלבים או בלעדיהם, גם נופך של התכנסות חברתית של קבוצה בעלת רקע ועניין משותפים. כדי להיות חבר באגודה מקומית ולהשתייך בכך גם להתאחדות הארצית נדרשו החברים למלא אחר ארבעה תנאים:

1. להשתתף באסיפות החברים.
2. לאלף את הכלב.
3. מנוי על החוזר של הכלבן.
4. תשלום המיסים בזמן. (מתוך: הכלבן, ספטמבר-אוקטובר, 1946)

הפעילות במסגרת האגודות המקומיות והאזוריות התקיימה בכמה דרכים:

1. קיום מפגשים קבועים של כל חברי הסניף (בדרך כלל פעם בחודש), לצורך העברת מידע, הרצאות מקצועיות וכדומה.
2. מפגשים חברתיים, נשפים, טיולים, מפגשים בין מועדונים וכדומה.
3. מפגשים בקבוצות קטנות עם מדריכים ומאלפים, בהתאם לצרכים הספציפיים של בעלי הכלבים.
4. ארגון פעילויות בשיתוף עם ההנהלה הארצית: תערוכות, תחרויות ארציות ומקומיות, בחינות אילוף ואופי ומיון כלבים עונתי.

סיכום

בתקופה האחרונה נחשפה לידיעת הציבור בארץ יחידת העילית "עוקץ", שהיא יחידת הכלבנים של צה"ל. העיתונות והתקשורת האלקטרונית ידעו לספר על הישגיה של היחידה בלוחמה בטרור בשנות האינתיפאדה, על אופייה של היחידה, על תנאי העבודה והאימונים של הכלבים ושל החיילים ועל ההשקעה הרבה במחקר ובפיתוח של שיטות אילוף ולחימה בשיתוף כלבים. למקרא דברים אלה קשה שלא לחזור כ-60 שנה לאחור, אל שנות ה-40, כשד"ר מנצל נאבקה להחדרת הרפרטואר של השימוש בכלבי שירות למערכת הביטחון של היישוב העברי, ולראות גם בכך את פירות הצלחתה של מנצל, שיצרה כמעט "יש

מאין" את התשתית הרעיונית והמעשית. כיום, אין איש החולק על תרומתם החשובה והייחודית של הכלבים לפעילותם של כוחות הביטחון.

קשה, לדעתי, להתעלם גם מן ההיבט הפמיניסטי של עבודתה של מנצל. מנצל פעלה כאישה יחידה בשדה "גברי" מכל נקודת מבט שנתבונן בו: בתחומי המדע והווטרינריה ובנושאים של ביטחון והתיישבות. מנצל הגיעה בתחומים אלה להישגים מרשימים (טיפוח גזע חדש של כלבים – "הכלב הכנעני", שזכה להכרה בינלאומית, פיתוח שיטות אילוף חדישות לגילוי מוקשים, מחקרים בשיתוף מדענים מהאקדמיה בחקר מחלות כלבים ועוד). מנצל גם נחלה הצלחה מרשימה בארגון שדה הפעולה של ספורט הכלבים, ובניכוס המונופול של כל הפעילות המקצועית שהתקיימה בו (ניהול ספר הגידול ותעודות היוחסין, עריכת הכלב, ייעוץ מקצועי, שיפוט בתערוכות וכדומה). גם במובן זה הקדימה מנצל את זמנה, והתואר "המדענית החלוצה" יאה לה לא רק משום שהייתה חלוצה במובן הראשוני של המושג, אלא גם מן ההיבט הפמיניסטי של "אישה-חלוצה" שפרצה דרך.

ביבליוגרפיה

אבן-זהר, א. 1980. הצמיחה וההתגבשות של תרבות עברית וילידית בארץ ישראל, 1882-1948. *קתדרה* 16: 165-170, 189.

אבן-זהר, א. 2002. מי מפחד מתרבות עברית? אצל: אמיר, א., אור, א. ומעיין, ג. (עורכים). *אחרת – עיונים בנושא עבר עתיד הווה*. ירושלים כרמל/ עמותה לתקשורת: 38-50.

מירון, ג. 1998. "משם לכאן": בגוף ראשון – יהודי גרמניה בארץ ישראל/מדינת ישראל, תודעתם העצמית. עבודת דוקטורט, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

מנצל, ר. ומנצל, ר. 1939. *חינוך כלבים ואילופם*. לנטר, תל אביב.

נידרלנד, ד. 1984. השפעת הרופאים העולים מגרמניה על התפתחות הרפואה בארץ ישראל. *קתדרה* 30: 111-160.

שטאל, א. 1981. *תמורות ביחס היהודים לטבע ולטיולים: א) גישות לטבע, לבעלי חיים ולטיולים בחברה המסורתית. ב) כיצד חינוכו את האשכנזים לאהוב טבע וטיולים*. החברה להגנת הטבע, המכון להדרכה בשדה: 71-9.

תיקים בארכיון הציוני: ארכיון רודולפינה מנצל, A293.

Even-Zohar, I. 2003. Idea makers, culture entrepreneurs makers of life images and prospects of success. *Cultural Research*: 1-19.